

KATARZYNA STABRYŁA-CHUDZIO

MODERNIZACJA GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE W KONTEKŚCIE WYKORZYSTANIA ŚRODKÓW Z BUDŻETU UNII EUROPEJSKIEJ

Streszczenie: Polska od ponad dziesięciu lat jest członkiem Unii Europejskiej, co skłania do dokonania pewnych podsumowań na temat efektów członkostwa dla gospodarki krajowej. Celem niniejszego artykułu jest analiza wspólnej polityki rolnej pod kątem modernizacji gospodarstw rolnych w Polsce. Analiza dotyczy aspektów finansowych, czyli dotowania polskiego rolnictwa ze środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej oraz oczekiwanych efektów w zakresie unowocześniania gospodarstw rolnych. W opracowaniu badaniem objęto także okres przedakcesyjny od 2002 roku, czyli od momentu, kiedy Polska zaczęła otrzymywać środki z programu SAPARD, jak również perspektywy wsparcia unijnego dla modernizacji gospodarstw rolnych po 2013 roku.

Słowa kluczowe: rolnictwo, wspólna polityka rolna, modernizacja gospodarstw rolnych, budżet Unii Europejskiej, rozwój obszarów wiejskich.

1. WSTĘP

W czerwcu i wrześniu 2013 roku doszło do porozumienia między Radą UE, Parlamentem Europejskim a Komisją Europejską w sprawie reformy wspólnej polityki rolnej. Od 2014 roku będą stopniowo wprowadzane nowe zasady przekazywania środków finansowych z budżetu Unii Europejskiej w obrębie Wieloletnich Ram Finansowych 2014 – 2020. W efekcie wdrażanie zmian dotyczących WPR zostało skoordynowane z nowym siedmioletnim planem finansowym Unii Europejskiej. Zmiany w unijnej polityce rolnej są wynikiem wyjścia naprzeciw współczesnym wyzwaniom dla rolnictwa takim jak: bezpieczeństwo żywności, zmiany klimatyczne, trwały wzrost gospodarczy i tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich. W obrębie I filaru WPR zwrócono szczególną uwagę na konieczność większego uzależnienia wysokości dopłat bezpośrednich od możliwości rolników i dbania o środowisko naturalne. Ponadto w II filarze WPR dotychczasowy podział na osie zastąpiono tzw. priorytetami (tab. 1).

Tabela 1. Kierunki polityki rozwoju obszarów wiejskich.

Osie tematyczne 2007–2013	Priorytety na lata 2014–2020
<ul style="list-style-type: none"> ■ wzrost konkurencyjności sektora rolnego i leśnego, ■ poprawa stanu środowiska i terenów wiejskich, ■ poprawa jakości życia mieszkańców terenów wiejskich oraz wspieranie dywersyfikacji gospodarki wiejskiej, ■ inicjatywa wspólnotowa LEADER 	<ul style="list-style-type: none"> ■ wspieranie transferu wiedzy i innowacji, ■ wzmocnienie konkurencyjności rolnictwa i zrównoważona gospodarka leśna, ■ promocja organizacji łańcucha żywnościowego i zarządzania ryzykiem, ■ przywracanie, utrzymanie i wzmocnienie ekosystemów, ■ promowanie efektywności w gospodarowaniu zasobami i przejście na gospodarkę niskoemisyjną, ■ wspieranie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i rozwój gospodarczy na obszarach wiejskich.

Źródło: Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2011, s. 2–3; *Reforma wspólnej polityki rolnej (WPR) – wyjaśnienie najważniejszych elementów*, Komisja Europejska, Bruksela 2013, MEMO-13–621, s. 6.

W obrębie powyższych priorytetów państwa członkowskie mogą dokonać podziału na tzw. podprogramy w celu wzmocnienia tych dziedzin, które wydają się najistotniejsze z krajowego punktu widzenia. W efekcie nowa wspólna polityka rolna ma cechować się większą niż dotychczas elastycznością w ukierunkowaniu przekazywanych środków.

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie oceny wykorzystania środków unijnych pod kątem rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. Ze względu na rozległy obszar tematyczny znacznie przekraczający objętość tego opracowania skupiono się na modernizacji gospodarstw rolnych. Należy podkreślić, że polityka rozwoju obszarów wiejskich nie dotyczy tylko rolnictwa, ale obejmuje swoim działaniem również ochronę środowiska, wspieranie przedsiębiorczości, edukację, infrastrukturę (budowę, remont, przebudowę lub modernizację: dróg, terenów zielonych, obiektów sakralnych, zabytków, obiektów użyteczności publicznej tj. szkół, przedszkoli, szpitali, ośrodków kultury, obiektów sportowych) oraz szeroko pojęte inicjatywy lokalne¹. Ze względu na osoby pozostające bez pracy na obszarach wiejskich oraz na bezrobocie ukryte szczególną rolę odgrywa różnicowanie działalności nierolniczej skupionej w dużej mierze na usługach dla rolnictwa, ale także dla całej społeczności lokalnej. Do działalności nierolniczej można zaliczyć m.in. sprzedaż hurtową i detaliczną, rzemiosło, usługi rękodzielnicze, agroturystykę, usługi związane ze sportem i rekreacją, usługi budowlane i montażowe, usługi komunalne i transportowe².

¹ Por. W. Burkiewicz, R. Grochowska, Ł. Hardt, *Przyszłość polityki rolnej a przegląd budżetu Unii Europejskiej w latach 2008–2009*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Departament Analiz i Strategii, Warszawa 2007, s. 46.

² *Informacja na temat realizacji PROW 2007–2013*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012, s. 59.

2. MODERNIZACJA GOSPODARSTW ROLNYCH OD WEJŚCIA POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Modernizacja gospodarstw rolnych stanowi ważny element nie tylko wspólnej polityki rolnej, ale także wizji rozwoju Unii Europejskiej na nadchodzące lata. W okresie 2007–2013 wśród celów strategicznych Unii Europejskiej znalazło się m.in. podnoszenie poziomu inwestycji i innowacyjności w państwach członkowskich, a co za tym idzie – konkurencyjności sprzyjającej wzrostowi gospodarczemu. Zatem modernizacja gospodarstw rolnych polega na wprowadzaniu nowych technik upraw i technologii produkcji (w tym wykorzystanie energii odnawialnej) oraz różnicowania działalności rolniczej³. Rezultatem unowocześniania gospodarstw rolnych powinno być podnoszenie efektywności i jakości produkcji roślinnej i zwierzęcej, poprawa bezpieczeństwa produkcji i żywności, utrzymywanie wysokich standardów sanitarnych, ochrona środowiska, spełnianie wymogów dotyczących utrzymania zwierząt⁴.

Pierwszym rodzajem wsparcia dla obszarów wiejskich był przedakcesyjny Program SAPARD (*Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development*), z którego środki Polska zaczęła otrzymywać w 2002 i miała możliwość ich wykorzystania aż do 2006 roku włącznie, czyli jeszcze przez dwa lata od wejścia do Unii Europejskiej⁵. Spośród siedmiu działań, które zdecydowano się realizować w Polsce⁶, projekty modernizacyjne dotyczące gospodarstw rolnych można było znaleźć w działaniu nr 2 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” i pośrednio – w działaniu nr 6 „Szkolenia zawodowe”. W latach 2002 – 2004 Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa podpisała 24 431 umów o wartości ok. 4 779 mln zł, z czego 13,34% środków dotyczyło umów związanych z działaniem nr 2 (zawarto 13 742 umowy na kwotę ponad 637,4 mln zł, co stanowiło 95,74% wykorzystania limitu)⁷.

Do głównych rezultatów niniejszego działania można zaliczyć zakup ok. 30 tys. sztuk maszyn, urządzeń i wyposażenia do produkcji rolnej (ponad 80% przeznaczonych na działanie nr 2 kwoty) oraz budowę, rozbudowę i modernizację 1 111 budynków. Na realizację działania nr 2 wpłynęło również przeszkolenie prawie 14 tys. rolników w ramach działania nr 6, co przyczyniło się do wzrostu

³ Ze względu na wielokierunkowe wsparcie rozwoju obszarów wiejskich, sama modernizacja gospodarstw rolnych dotyczy inwestycji w produkcję pierwotną roślinną lub zwierzęcą z wyłączeniem produkcji rybnej i leśnej.

⁴ Por. *Informacja na temat...* dz. cyt., s. 23–24.

⁵ Przy czym wnioski można było składać do 20 lutego 2004 roku.

⁶ Zgodnie z rozporządzeniem Rady 1268/1999 każde z dziesięciu państw, które mogło skorzystać z finansowania SAPARD (tj. Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia i Węgry) wybierało spośród 15 działań te, które odpowiadały najbardziej jego potrzebom i zarazem były zgodne z celami wspólnej polityki rolnej [J. Rowiński, *SAPARD – programowanie i realizacja*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2005, s. 9–10].

⁷ www.arimr.gov.pl, [22.11.2013].

Tabela 2. Stan realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004 – 2006 (stan na 31.12.2008) oraz Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” (stan na 30.09.2008).

Działania	Wyplacone środki (w mln zł)
Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006	
1. Renty strukturalne	2 083,8
2. Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	1 316,4
3. Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania	3 708,3
4. Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt	814,9
5. Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej	2 437,5
Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”	
6. Inwestycje w gospodarstwach rolnych	2 493,2
7. Ułatwianie startu młodym rolnikom	707,6
8. Szkolenia	78,2

Źródło: *Wstępna analiza realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004 – 2006. Część 2*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2009, s. 8; *Wykorzystanie środków Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” w województwach*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2008, s. 11–13.

świadomości osób uczestniczących w szkoleniach, jak m.in. prowadzić nowoczesne gospodarstwo rolne⁸.

Analiza przepływu i wykorzystania środków w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2004–2006, jak również Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” pod kątem modernizacji gospodarstw rolnych napotyka na trudności z powodu przeprowadzania projektów modernizacyjnych w obrębie różnych działań, do których można zaliczyć (tab. 2):

- renty strukturalne,
- wspieranie gospodarstw niskotowarowych o powierzchni użytków rolnych powyżej 1 ha oraz wielkości ekonomicznej od 2 do 4 ESU⁹ w celu zwiększenia ich potencjału inwestycyjnego,
- wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania,
- wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt,

⁸ *Informacja o rezultatach Programu SAPARD*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007, s. 2.

⁹ Wartość produkcji rolniczej w gospodarstwie pomniejszona o koszty obliczona w oparciu o „Regionalne Współczynniki Standardowych Nadwyżek Bezpośrednich”.

- dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej,
- inwestycje w gospodarstwach rolnych,
- ułatwianie startu młodym rolnikom,
- szkolenia.

Wśród efektów Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2004 – 2006 odnotowanych na koniec 2008 roku wymienia się¹⁰:

- a) przekazanie 54 502 gospodarstw młodszy m rolnikom w ramach działania „Renty strukturalne” na 847 200 gospodarstw rolnych prowadzonych przez indywidualnych użytkowników powyżej 55 roku życia, zatem tylko 6,43% indywidualnych użytkowników powyżej 55 roku życia zdecydowało się na przekazanie gospodarstwa, w tym 52,17% na powiększenie gospodarstw istniejących (średnia powierzchnia przekazywanego gospodarstwa wyniosła 9,8 ha),
- b) skorzystanie ze wsparcia przeznaczzonego dla gospodarstw niskotowarowych 54,04% uprawnionych do uzyskania pomocy finansowej (157 656 beneficjentów), z czego głównie zadeklarowano, że z otrzymanych środków dokonano zakupu maszyn rolniczych i gruntów rolnych (lub je wydzierżawiło), ukończono szkolenia, zwiększono sprzedaż produktów rolnych pochodzących z własnej działalności, zaczęto stosować metody ekologiczne do prowadzenia swojego gospodarstwa¹¹,
- c) pomoc dla działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, którą zostało objęte 66,54% powierzchni użytków rolnych obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania,
- d) z tytułu wspierania przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt – prowadzenie gospodarstw ekologicznych, racjonalne prowadzenie gospodarki nawozowej i pozostałych elementów rolnictwa zrównoważonego, z czego skorzystało w sumie 13 231 beneficjentów,
- e) zakup nowoczesnych maszyn i urządzeń oraz dostosowanie budynków gospodarskich w celu sprostania wymaganiom Unii Europejskiej w zakresie zdrowia ludzi i zwierząt oraz ochrony środowiska (72 591 beneficjentów), w szczególności skupiono się na wyposażeniu gospodarstw w urządzenia do przechowywania nawozów naturalnych, dostosowaniu gospodarstw produkujących mleko do kryteriów unijnych w zakresie zdrowia publicznego i dostosowaniu ferm kur niosek.

Do rezultatów Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 – 2006” związanych z modernizacją gospodarstw rolnych można zaliczyć¹²:

¹⁰ *Wstępna analiza realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006. Część 2*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2009, s. 7–27.

¹¹ Wymienione przedsięwzięcia można w dużej mierze zaliczyć do działań modernizujących gospodarstwo rolne, jednak wciąż z braku bardziej szczegółowych informacji są to dane przybliżone.

¹² D. Stankiewicz, *Wpływ akcesji do UE na modernizację polskiego rolnictwa*, [w:] B. Kłos, D. Stankiewicz (red.), *Rozwój obszarów wiejskich w Polsce*, Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, Nr 4 (24), Warszawa 2010, s. 234–236; M. Bułkowska, *Efekty WPR w odniesieniu*

- a) zawarcie ponad 24 tys. umów m.in. na zakup 90 796 ciągników rolniczych, maszyn i urządzeń oraz ich elementów do produkcji roślinnej i zwierzęcej, budowę, remont i modernizację budynków do produkcji rolnej o powierzchni ponad 1 945 tys. m² („Inwestycje w gospodarstwach rolnych”),
- b) dostosowanie przez ponad 14 tys. beneficjentów, głównie zajmujących się uprawą zbóż (29% beneficjentów) i chowem trzody chlewnej (15% beneficjentów), swojej produkcji do wymogów rynkowych, w tym poprawa jakości i technologii produkcji („Ułatwianie startu młodemu rolnikom”),
- c) przekazywanie w ramach szkoleń wiedzy na temat zróżnicowania produkcji rolnej, prowadzenia gospodarstwa rolnego zgodnie z normami ochrony środowiska, wymogami sanitarnymi i bezpieczeństwa, wprowadzania nowoczesnych technik do zarządzania gospodarstwem rolnym.

W nowym okresie programowania na lata 2007–2013 w Polsce przygotowano Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, w ramach którego złożono 5 417 457 wniosków, zawarto 4 351 219 umów¹³ i wypłacono 41,3 mld zł, czyli ok. 60% środków z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, które przeznaczono z tego funduszu na rzecz PROW 2007–2013 (tab. 3)¹⁴.

Tabela 3. Stan realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 – 2013.

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Liczba złożonych wniosków						
784 946	800 551	1 047 356	928 747	953 565	902 292	.
Liczba zawartych umów / wydanych decyzji						
209 695	1 086 748	1 079 853	931 585	847 531	911 265	.
Liczba wypłaconych środków (w mld zł)						
0,13	4,71	6,54	8,42	9,96	11,54	.

Źródło: obliczenia własne na podst. danych z dokumentu *Informacja na temat realizacji PROW 2007–2013*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012, s. 6 oraz *Sprawozdania z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za rok 2012*, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa 2013, s. 33.

Według stanu na dzień 15 czerwca 2012 roku w ramach działania „Modernizacja gospodarstw rolnych,” wydano 59,17% środków otrzymanych z EFRROW. Z kolei według najnowszych danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z września 2013 roku z tytułu działania nr 121 wypłacono już 75,47% środków unijnych przeznaczonych na ten cel, a zgodnie z zawartymi umowami lub wydanymi decyzjami o przyznaniu pomocy zagospodarowano na to samo

do rolnictwa, [w:] M. Wigier (red.), *Analiza efektów realizacji polityki rolnej wobec rolnictwa i obszarów wiejskich*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2011, s. 66–71.

¹³ Chodzi o zawarte umowy lub wydane decyzje.

¹⁴ Stan na dzień 31 grudnia 2012 roku (dane przedstawiono narastająco od 2007 roku).

działanie 87,06% dostępnego limitu¹⁵. Środki wykorzystano przede wszystkim na (tab. 4)¹⁶:

- zakup maszyn, narzędzi, urządzeń i środków transportu do produkcji roślinnej i zwierzęcej,
- zakup oprogramowania i sprzętu komputerowego,
- budowę, przebudowę i modernizację budynków i budowli przeznaczonych na cele rolnicze.

Tabela 4. Rzeczowe efekty realizacji działania nr 121 – „Modernizacja gospodarstw rolnych, (stan na 31 grudnia 2011 roku).

Aktywność	Ilość
1. Zakup maszyn i sprzętu ruchomego (w szt.)	
■ maszyn rolniczych, narzędzi, urządzeń do produkcji roślinnej oraz środków transportu (innych niż ciągniki) do produkcji roślinnej, w tym oprogramowania	176 059
■ elementów wyposażenia, elementów maszyn, narzędzi, wyposażenia dodatkowego, w tym oprogramowania	113 309
■ ciągników	21 341
■ maszyn, narzędzi, urządzeń i wyposażenia do produkcji zwierzęcej, w tym oprogramowania	20 495
2. Budowa lub modernizacja (w tys. m²)	
■ budynków gospodarczych	ok. 1 647,0
■ powierzchni służących produkcji i sprzedaży bezpośredniej w gospodarstwach rolniczych	258,0
■ zbiorników na gnojówkę i gnojowicę	96,1
■ powierzchni płyt obornikowych	73,0
■ powierzchni placów manewrowych	1 948,1
■ dróg dojazdowych (w tys. m)	38,6
3. Założenie plantacji wieloletnich – 5,0 tys. ha	
4. Zakup sprzętu komputerowego – 541 sztuk	

Źródło: Działanie 121 – „Modernizacja gospodarstw rolnych” i 112 – „Ułatwianie startu młodym rolnikom” – informacja o rezultatach wdrażania w latach 2007–2011, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012, s. 11.

Do sierpnia 2013 roku w ramach działania nr 121 dokonano zakupu ok. 34 tys. ciągników, ponad 222 tys. maszyn i urządzeń rolniczych oraz zrealizowano ponad 2 800 inwestycji budowlanych¹⁷.

Wartość refundacji nie mogła przekroczyć od 40 do 70% kosztów kwalifikowanych, co wynikało z rodzaju realizowanej inwestycji, jej położenia (kwestia

¹⁵ www.arimr.gov.pl, [22.11.2013].

¹⁶ Informacja na temat... dz. cyt., s. 23–26.

¹⁷ www.arimr.gov.pl, [22.11.2013].

niekorzystnych warunków gospodarowania) oraz wieku beneficjenta. Maksymalna wartość pomocy nie mogła przekroczyć 300 tys. zł dla danego beneficjenta i gospodarstwa rolnego (tab. 5).

Tabela 5. Charakterystyka beneficjentów działania nr 121 – „Modernizacja gospodarstw rolnych,, (stan na 31 grudnia 2011 roku).

1. Grupy obszarowe gospodarstw beneficjentów	
Przeciętna powierzchnia gospodarstwa beneficjentów, z czego:	55,7 ha
■ 80% to gospodarstwa w przedziale powierzchni od 10 do 100 ha,	średnio 32,0 ha
■ 6% to gospodarstwa w przedziale powierzchni od 100 do 300 ha	średnio 160,0 ha
■ 2,75% to gospodarstwa o powierzchni powyżej 300 ha	średnio 706,9 ha
2. Wielkość ekonomiczna (ESU) gospodarstw beneficjentów	
Przeciętna wielkość ekonomiczna gospodarstwa beneficjentów działania, z czego:	31,5 ESU
■ ponad 52% gospodarstw jest w przedziale od 16 do 100 ESU	średnio 32,7 ESU
■ ponad 43% gospodarstw jest w przedziale od 4 do 16 ESU	średnio 9,5 ESU
■ ok. 4% gospodarstw powyżej 100 ESU	średnio 274,9 ESU
3. Główne kierunki produkcji gospodarstw beneficjentów (w %)	
■ produkcja mleczna	37,2
■ uprawy polowe	24,8
■ trzoda chlewna	11,6
■ produkcja mieszana	10,0
■ ogrodnictwo	8,5
■ uprawy trwałe	4,2
■ produkcja mięsna (pastwiskowe utrzymywanie zwierząt)	1,4
■ drób	1,4
■ inne rodzaje produkcji	0,9
Razem	100

Źródło: Działanie 121... dz. cyt., s. 5–10.

Według Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi na podstawie powyższych danych można stwierdzić, że modernizacji dokonuje się w przede wszystkim w gospodarstwach dużych, o znacznym potencjale ekonomicznym. Takie wnioski można wyciągnąć porównując informacje z Powszechnego Spisu Rolnego z 2010, według którego średnia powierzchnia 2 278 mln gospodarstw w Polsce wyniosła 7,9 ha, podczas gdy przeciętna powierzchnia gospodarstwa beneficjentów działania nr 121 – 55,7 ha. Z kolei na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego z 2007 przeciętna wielkość ekonomiczna gospodarstw rolnych

w Polsce kształtowała się na poziomie 4,0 ESU, podczas gdy średnia wielkość ekonomiczna gospodarstwa beneficjentów działania nr 121 – 31,5 ESU. Należy jednak podkreślić, że jednym z warunków skorzystania ze środków działania nr 121 było posiadanie gospodarstwa rolnego o wielkości co najmniej 4 ESU lub osiągnięcie wartości 4 ESU po zrealizowaniu dofinansowanej inwestycji¹⁸.

Badanie pod kątem finansowym modernizacji gospodarstw rolnych w latach 2007–2013 ograniczając się do opisanego wyżej działania nr 121 nie jest jednak w pełni miarodajne, ponieważ projekty prowadzące do modernizacji gospodarstw można również znaleźć w innych działaniach tj.:

- działaniu nr 111 – „Szkolenia zawodowe dla osób pracujących w rolnictwie i leśnictwie”, które pomagają zdobyć wiedzę i umiejętności w unowocześnianiu własnych gospodarstw rolnych (wiedza z zakresu ekonomiki i zarządzania gospodarstwem rolnym, wiedza na temat standardów jakościowych w produkcji rolniczej, norm sanitarnych i ekologicznych, warunków utrzymania i hodowli zwierząt, nowoczesnych technologii w rolnictwie),
- działaniu nr 112 – „Ułatwianie startu młodym rolnikom”, czyli przekazywanie środków finansowych na zakładanie lub przejmowanie gospodarstw rolnych (w tym na inwestycje ukierunkowane na dostosowanie gospodarowania do wymogów Unii Europejskiej i wymogów rynkowych, standardów bezpieczeństwa, zdrowia i higieny, norm ochrony środowiska),
- działaniu nr 113 – „Renty strukturalne” – w nawiązaniu do poprzedniego działania, chodzi o scalanie zwłaszcza niewielkich gospodarstw (poprawę struktury agrarnej w kraju), a także o modernizację istniejących gospodarstw rolnych, czyli przekazywanie swoich gospodarstw przez rolników, którzy ukończyli 55 lat, ale nie osiągnęli wieku emerytalnego – rolnikom młodszym (poniżej 40 lub 50 roku życia w zależności od dodatkowych uwarunkowań), zwłaszcza beneficjentom działania nr 112,
- działaniu nr 114 – „Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów”, gdzie można otrzymać środki na pokrycie kosztów usług doradczych m.in. w zakresie poprawy innowacyjności i konkurencyjności swoich gospodarstw, spełniania określonych norm BHP i norm środowiskowych,
- działaniu nr 123 – „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej”, w tym przypadku modernizacja będzie związana z przedsiębiorstwami, które podnoszą jakość swoich produktów, wprowadzają nowe produkty korzystając z nowych procesów i technologii produkcyjnych,
- działaniu nr 132 – „Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności”, gdzie wspiera się rolników w podnoszeniu poziomu jakości produktów rolnych, którzy uczestniczą w systemach jakości żywności np. – Systemie Chronionych Nazw Pochodzenia, Chronionych Oznaczeń Geograficznych,

¹⁸ Działanie 121 – „Modernizacja gospodarstw rolnych” i 112 – „Ułatwianie startu młodym rolnikom” – informacja o rezultatach wdrażania w latach 2007–2011, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012, s. 5, 7, 12.

Systemie Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności oraz rolnictwa ekologicznego, a także w systemach krajowych: Integrowana produkcja oraz Jakość Tradycja,

- działaniu nr 211/212 – „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania”, czyli przeciwdziałanie wyludnianiu się tych obszarów i wspieranie działalności rolniczej, które może się objawiać poprzez wprowadzanie innowacyjnych metod w prowadzeniu tego typu gospodarstw rolnych.

Pomiar efektów wykorzystania środków unijnych łącznie z krajowymi na modernizację gospodarstw rolnych nie jest zadaniem łatwym, ponieważ należałoby wziąć pod uwagę odpowiednią liczbę determinant dających obraz wzrostu lub spadku poziomu unowocześnienia gospodarstw rolnych. Do najważniejszych z nich można zaliczyć: zmiany w profilu produkcji, zmianę skali produkcji, zmianę wartości kosztów produkcji, zmiany w wydajności pracy (relacja wartości produkcji do nakładów siły roboczej), wartość dodaną brutto w gospodarstwie, ilość nowoczesnych maszyn i urządzeń, ilość gospodarstw wprowadzających nowe technologie produkcyjne, liczbę gospodarstw ekologicznych, zakres stosowania nawozów i chemicznych środków ochrony roślin, cenę gruntów ornych, scalanie ziemi rolniczej (analiza gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytkowanych użytków rolnych), zakres usług dla ludności rolniczej¹⁹.

4. UNIJNE WSPARCIE DLA MODERNIZACJI GOSPODARSTW ROLNYCH PO 2013 ROKU

Według danych Komisji Europejskiej za rok 2011 60% ludności dwudziestu siedmiu państw członkowskich Unii Europejskiej żyje na terenach wiejskich, które zajmują ok. 90% całego terytorium UE, dlatego niezwykle istotne jest dalsze prowadzenie wspólnej polityki rolnej ze zwróceniem uwagi na kluczowe kwestie takie jak: wzrost konkurencyjności wszystkich sektorów rolnictwa, ochronę środowiska i adaptację do zmian klimatu, bezpieczeństwo żywności oraz poprawę warunków życia na terenach wiejskich (w tym promowanie kształcenia przez całe życie, walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym)²⁰.

W drugiej połowie 2013 roku doszło do ostatecznych ustaleń w sprawie kształtu wspólnej polityki rolnej, której nowe założenia będą realizowane od 2014 roku. Pomimo coraz większego znaczenia II filara WPR uzgodniono, że 25% środków krajowych przeznaczonych na programy rozwoju obszarów wiejskich będzie można przesunąć na dopłaty bezpośrednie dla rolników w tych państwach

¹⁹ Ocena Średniookresowa Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. Raport końcowy, Tom II, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2010, s. 132–137; D. Stankiewicz, dz. cyt., s. 138–149.

²⁰ EU budget 2011. Financial Report, Publication Office of the European Union, Luxembourg 2012, s. 67.

członkowskich, gdzie poziom dopłat wciąż jest niższy niż 90% średniej unijnej. Zaproponowano także mechanizm działający w drugą stronę, czyli maksymalnie 15% środków krajowych przeznaczonych na dopłaty bezpośrednie będzie można przenieść na działania dotyczące rozwoju obszarów wiejskich (tab. 6).

Tabela 6. Środki z budżetu Unii Europejskiej przeznaczone na realizację wspólnej polityki rolnej w Polsce w latach 2007–2013 i 2014–2020 w cenach bieżących (w mln EUR).

Wieloletnie Ramy Finansowe na lata 2007–2013								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007–2013
Dopłaty bezpośrednie	1 264	1 579	1 877	2 192	2 477	2 788	3 045	15 222
Rozwój obszarów wiejskich	1 990	1 933	1 971	1 936	1 861	1 857	1 851	13 399
Wieloletnie Ramy Finansowe na lata 2014–2020								
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2014–2020
Dopłaty bezpośrednie	2 970	2 987	3 005	3 022	3 042	3 062	3 062	21 148
Rozwój obszarów wiejskich	1 571	1 570	1 569	1 567	1 565	1 564	1 562	10 968

Źródło: www.arimr.gov.pl; [22.11.2013].

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 w dużej mierze będzie realizowany na podstawie zbliżonych działań, co w dotychczasowym okresie finansowania, jednak jego priorytety zostały wyrażone w sposób bardziej precyzyjny, ze zwróceniem uwagi na konkretne problemy, co powinno ułatwić jego wprowadzanie w życie (tab. 7). Cel niniejszego programu został określony jako: „poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich”.

Tabela 7. Priorytety, cele szczegółowe i działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

Cele szczegółowe	Działania
Priorytet 1. Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich	
a. Zwiększenie innowacyjności i bazy wiedzy na obszarach wiejskich b. Wzmocnienie powiązań między rolnictwem i leśnictwem a badaniami i innowacją c. Promowanie uczenia się przez całe życie oraz szkolenia zawodowego w sektorach rolnym i leśnym	D1. Transfer wiedzy i działania informacyjne D2. Usługi doradcze, usługi w zakresie zarządzania gospodarstwem rolnym i zastępstw D3. Współpraca sektora naukowego z partnerami gospodarczymi sektora rolnego lub leśnego

Cele szczegółowe	Działania
Priorytet 2. Poprawa konkurencyjności wszystkich sektorów rolnictwa i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych	
<p>a. Ułatwianie restrukturyzacji gospodarstw rolnych o niskim poziomie uczestnictwa w rynku, gospodarstw rolnych prowadzących działalność o charakterze rynkowym w określonych sektorach i gospodarstw wymagających zróżnicowania produkcji rolnej</p> <p>b. Ułatwienie wymiany pokoleń w sektorze rolnym</p>	<p>D1. Modernizacja gospodarstw rolnych D2. Restrukturyzacja małych gospodarstw D3. Premia dla młodych rolników</p>
Priorytet 3. Poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie	
<p>a. Lepsze zintegrowanie głównych producentów z łańcuchem żywnościowym poprzez systemy jakości, promocję na rynkach lokalnych, krótkie cykle dostaw, grupy producentów i organizacje międzybranżowe</p> <p>b. Wspieranie zarządzania ryzykiem w gospodarstwach rolnych</p>	<p>D1. System jakości produktów rolnych i środków spożywczych D2. Przetwórstwo i marketing produktów rolnych D3. Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich D4. Tworzenie grup producentów D5. Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof oraz wprowadzenie odpowiednich działań zapobiegawczych</p>
Priorytet 4. Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa	
<p>a. Odtwarzanie i zachowanie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000, oraz rolnictwa o wysokiej jakości przyrodniczej i stanu europejskich krajobrazów</p> <p>b. Poprawa gospodarki wodnej</p> <p>c. Poprawa gospodarowania glebą</p>	<p>D1. Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne D2. Płatności dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania D3. Płatności dla obszarów Natura 2000 D4. Rolnictwo ekologiczne D5. Scalanie gruntów</p>
Priorytet 5. Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym	
<p>a. Poprawa efektywności korzystania z zasobów wodnych w rolnictwie</p> <p>b. Poprawa efektywności korzystania z energii w rolnictwie i przetwórstwie spożywczym</p>	<p>D1. Zalesienie i tworzenie terenu zalesionego D2. Modernizacja gospodarstw rolnych</p>

Cele szczegółowe	Działania
c. Ułatwianie dostaw i wykorzystywania odnawialnych źródeł energii produktów ubocznych, odpadów, pozostałości i innych surowców nieżywnościowych dla celów biogospodarki d. Redukcja emisji podtlenku azotu i metanu z rolnictwa e. Promowanie pochłaniania dwutlenku węgla w rolnictwie i leśnictwie	
Priorytet 6. Zwiększenie włączenia społecznego, ograniczanie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich	
a. Ułatwianie różnicowania działalności, zakładania nowych małych przedsiębiorstw i tworzenie miejsc pracy b. Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich c. Zwiększanie dostępności technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) na obszarach wiejskich oraz podnoszenie poziomu korzystania z nich i poprawianie ich jakości	D1. Rozwój przedsiębiorczości D2. Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej D3. Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich D4. LEADER

Źródło: Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2013.

Wśród osiemnastu działań PROW 2014–2020 (łącznie z działaniami inicjatywy LEADER) można znaleźć znane już działanie dotyczące modernizacji gospodarstw rolnych skierowane na poprawę wyników ekonomicznych i konkurencyjności gospodarstw prowadzących działalność zarobkową poprzez inwestycje w środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne. Niniejsze działanie łączy się z dwoma innymi, a mianowicie – restrukturyzacją małych gospodarstw i premiami dla młodych rolników.

W efekcie powinno dojść do wzrostu wartości dodanej brutto w gospodarstwie, a także dodatkowo do²¹:

- poprawy efektywności korzystania z zasobów wodnych i z energii w gospodarstwie,
- wzrostu wykorzystywania odnawialnych źródeł energii w gospodarstwie,
- redukcji emisji podtlenku azotu i metanu z rolnictwa w gospodarstwie,
- poprawy sekwestracji węgla w rolnictwie w gospodarstwie.

²¹ Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2013, s. 76.

Według założeń PROW 2014–2020 wzrost wartości dodanej brutto powinien nastąpić dzięki zmianom w technologii produkcji lub wprowadzeniu innowacji, zmianom profilu lub skali produkcji, poprawie jakości produkcji lub zwiększeniu wartości dodanej produktu, co najmniej o 20% w odniesieniu do roku bazowego w okresie pięciu lat od dnia przyznania pomocy. Nowością jest możliwość otrzymania pomocy przez grupę rolników (co najmniej dwóch rolników) pragnących dokonać wspólnego zakupu maszyny lub chcących wybudować wspólny budynek gospodarczy na potrzeby swoich gospodarstw. Nie chodzi zatem o proste inwestycje odtworzeniowe, ale o²²:

- a) budowę lub modernizację obiektów budowlanych,
- b) zakup lub leasing zakończony przeniesieniem prawa własności nowych maszyn, urządzeń i wyposażenia, w tym oprogramowania komputerowego,
- c) zakładanie plantacji wieloletnich, z wyłączeniem zakładania plantacji choinek, plantacji roślin na cele energetyczne, mateczników drzew,
- d) wydatki związane z działaniami z punktu a) i b) na honoraria architektów, inżynierów, opłaty za konsultacje, studia wykonalności, nabycie patentów, pozwoleń lub licencji.

Pomoc będzie kierowana do rolników, których wartość ekonomiczna gospodarstwa kształtuje się w przedziale od 15 do 100 tys. EUR i których gospodarstwo nie przekracza 300 ha. Nowością jest możliwość otrzymania pomocy przez grupę rolników (co najmniej dwóch rolników) pragnących dokonać wspólnego zakupu maszyny lub chcących wybudować wspólny budynek gospodarczy na potrzeby swoich gospodarstw²³.

Kwota, jaką można otrzymać indywidualnie wynosi maksymalnie to 500 tys. zł w celu budowy lub modernizacji budynków inwentarskich łącznie z ich wyposażeniem w zakresie niezbędnym do produkcji lub 200 tys. zł dla pozostałych inwestycji. Dofinansowanie może wynieść do 50% kosztów kwalifikowanych, przy czym istnieje możliwość podwyższenia tej wartości ze względu na młodych rolników i grupę rolników planujących wspólną inwestycję²⁴.

4. PODSUMOWANIE

Należy podkreślić, że modernizacja gospodarstw rolnych dokonuje się nie tylko poprzez finansowe wsparcie II filaru wspólnej polityki rolnej, ale również dzięki dopłatom bezpośrednim dla rolników, których część wykorzystuje się w celach unowocześnień polskiego rolnictwa. Dodatkowo rolnicy mogą starać się o otrzymanie środków pieniężnych w postaci preferencyjnych kredytów i pożyczek na inwestycje²⁵.

²² Tamże, s. 76–77.

²³ *Projekt Programu ...* dz. cyt., s. 78.

²⁴ Tamże, s. 79.

²⁵ D. Stankiewicz, dz. cyt., s. 226.

Niemniej jednak powinno się zwrócić uwagę, że badanie modernizacji gospodarstw rolnych (tj. zakup nowoczesnych urządzeń potrzebnych w gospodarstwie rolnym, korzystanie z odnawialnych źródeł energii, prowadzenie gospodarstw metodami ekologicznymi, podnoszenie kwalifikacji rolników w zakresie prowadzenia nowoczesnego gospodarstwa rolnego z poszanowaniem środowiska naturalnego, standardów higienicznych, a także zdrowia ludzi i zwierząt, budowa nowoczesnych budynków lub modernizacja istniejących) jest tylko jednym z aspektów modernizacji całego sektora rolnego. W efekcie modernizacja sektora rolnego dotyczy nie tylko rolników, ale także przedsiębiorców, organizacji rolniczych i jednostki samorządu terytorialnego. W skład szeroko pojętej modernizacji sektora rolnego wchodzi bowiem także:

- rozwój branży rolno-spożywczej (nowoczesna produkcja mleka i przetworów mlecznych, mięsa, hodowla zwierząt, przetwórstwo owoców i warzyw),
- modernizacja infrastruktury na obszarach wiejskich (modernizacja dróg powiatowych i gminnych, modernizacja lub budowa nowoczesnych oczyszczalni ścieków, sieci wodociągowych, składowisk odpadów, sieci energetycznych, korzystanie w szerszym zakresie z odnawialnych źródeł energii),
- różnicowanie rolniczej i pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich (usługi dla rolnictwa, leśnictwa i ludności zamieszkującej obszary wiejskie (usługi związane z naprawą maszyn, usługi weterynaryjne, zootechniczne), szkolenia zawodowe dotyczące zdobycia nowych kwalifikacji lub podniesienia dotychczasowych umiejętności w celu prowadzenia własnej działalności gospodarczej).

BIBLIOGRAFIA

- Bułkowska M., *Efekty WPR w odniesieniu do rolnictwa*, [w:] Wigier M. (red.), *Analiza efektów realizacji polityki rolnej wobec rolnictwa i obszarów wiejskich*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2011.
- Burkiewicz W., Grochowska R., Hardt Ł., *Przyszłość polityki rolnej a przegląd budżetu Unii Europejskiej w latach 2008–2009*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Departament Analiz i Strategii, Warszawa 2007.
- *Działanie 121 – „Modernizacja gospodarstw rolnych” i 112 – „Ułatwianie startu młodym rolnikom” – informacja o rezultatach wdrażania w latach 2007–2011*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012.
- *EU budget 2011. Financial Report*, Publication Office of the European Union, Luxembourg 2012.
- *Informacja o rezultatach Programu SAPARD*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007.
- *Informacja na temat realizacji PROW 2007–2013*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012.

- *Ocena Średniookresowa Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. Raport końcowy*, Tom II, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2010.
- *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2011.
- *Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2013.
- *Reforma wspólnej polityki rolnej (WPR) – wyjaśnienie najważniejszych elementów*, Komisja Europejska, Bruksela 2013, MEMO-13–621.
- Rowiński J., *SAPARD – programowanie i realizacja*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2005.
- *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za rok 2012*, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa 2013.
- Stankiewicz D., *Wpływ akcesji do UE na modernizację polskiego rolnictwa*, [w:] Kłós B., Stankiewicz D. (red.), *Rozwój obszarów wiejskich w Polsce*, Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, Nr 4 (24), Warszawa 2010.
- *Wstępna analiza realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006. Część 2*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2009.
- *Wykorzystanie środków Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” w województwach*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2008.
- www.arimr.gov.pl

MODERNISATION OF AGRICULTURAL HOLDINGS IN POLAND IN THE CONTEXT OF SPENDING FROM THE EUROPEAN UNION BUDGET

Summary: Poland for over ten years, is a member of the European Union, which tends to make certain conclusions about the effects of membership for the national economy. The purpose of this article is to analyze the common agricultural policy for the modernisation of agricultural holdings in Poland. The analysis relates to the financial aspects, ie subsidizing Polish agriculture with funds from the EU budget and the expected results in terms of farm modernisation. The survey covered the pre-accession period since 2002, ie since the time when Poland began to receive funds from the SAPARD programme, as well as the perspective of EU support for the modernisation of agricultural holdings after 2013.

Key words: agriculture, common agricultural policy, farm modernisation, the European Union budget, rural development.

*Dr Katarzyna Stabryła-Chudzio
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
ul. Rakowicka 27
31-510 Kraków
e-mail: stabrylk@uek.krakow.pl*